

ภาพพุทธประวัติสมัยคันธาระ

ดร.จิรัสสา คชาชีวะ*

ในศิลปะอินเดียได้ปรากฏมีภาพพุทธประวัติมาแล้วตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณ หรือตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีการสร้างรูปเคารพของพระพุทธรองค์ในรูปมนุษย์ แต่จะใช้ภาพสัญลักษณ์แทน เช่นดอกบัว (ปางประสูติ) บัลลังก์เปล้า ม้าที่ไม่มีคนขี่แต่มีฉัตรกัน (เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์) ต้นโพธิ์ (ปางตรัสรู้) หรือสถูปอันเป็นสัญลักษณ์ของปางปรินิพพาน บางครั้งอาจปรากฏภาพรอยพระพุทธรบาทที่สื่อความหมายให้เข้าใจว่าเป็นการปรากฏกายของพระพุทธรองค์เป็นต้น เรื่องราวในพุทธประวัติที่นำมาแสดง (ซึ่งในช่วงนั้นคงมาจากคัมภีร์ที่ใช้ภาษาบาลีของลัทธิเถรวาทหรือสรวีระ) ก็จะคัดเลือกเฉพาะตอนที่สำคัญๆ เช่น ปางประสูติ ก็จะเป็นภาพพระนางสิริมหามายาประทับยืนเหนี่ยวกิ่งไม้ หรือตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ หลังเทศนาโปรดพุทธมารดา ก็แสดงด้วยรอยพระพุทธรบาทบนชั้นบันได เป็นต้น ภาพสลักเหล่านี้จะประดับอยู่ตามส่วนต่างๆ ของพุทธสถาน เช่น บนแนวรั้วที่ล้อมรอบสถูปสาญจีและถ้ำหุต หรืออาจประดับอยู่รอบฐานองค์เจดีย์เช่นที่สถูปอมราวดี เป็นต้น ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ ในสมัยของพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะ ดินแดนคันธาระซึ่งพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างมากได้เริ่มปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขึ้นรวมทั้งภาพพุทธประวัติก็เป็นที่ยอมรับอย่างมากขึ้นกัน โดยในศิลปะคันธาระนั้นนิยมสร้างพระพุทธรูปและภาพสลักพุทธประวัติประดับไว้ตามส่วนต่างๆ ของสถูป (ดูเพิ่มเติมใน จิรัสสา คชาชีวะ, ปากีสถาน : แหล่งอารยธรรมทางพุทธศาสนาที่ถูกลืม วารสารดำรงวิชาการ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑)

เป็นที่เชื่อกันโดยทั่วไปว่าแนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีกำเนิดจากลัทธิมหายาน แต่ตามประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของอินเดียระบุว่า ในสมัยของพระเจ้า

* อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

กนิษกะซึ่งเริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปนั้น พุทธศาสนานิกายสรวาสติวาท¹ อันเป็นสาขาหนึ่งของพุทธศาสนาเถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤตกำลังเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง และพระเจ้ากนิษกะเองก็ทรงอุปถัมภ์นิกายนี้ ดังนั้น นิกายนี้จึงคงจะมีความสำคัญและมีส่วนไม่มากนักน้อยต่อกำเนิดของพระพุทธรูปในสมัยนั้น เนื่องจากนิกายนี้มีบทบาทที่สำคัญในการเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเถรวาทและมหายาน ดังจะเห็นได้ว่าคัมภีร์หรือวรรณกรรมทางพุทธศาสนาในสมัยนี้ ก็มีลักษณะที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดของพุทธศาสนานิกายดั้งเดิมคือ สทวิระหรือเถรวาท และแนวคิดใหม่ซึ่งจะคลี่คลายเป็นมหายานต่อไป

สำหรับเรื่องราวของพุทธประวัตินั้น นอกจากที่ปรากฏในคัมภีร์ภาษาบาลีแล้ว ในสมัยคันธาระยังปรากฏวรรณกรรมที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติที่เป็นภาษาสันสกฤตที่สำคัญอีก ได้แก่ คัมภีร์มหาวัสตุ คัมภีร์ลลิตวิสตระ และมหากาพย์พุทธจริต

๑. คัมภีร์มหาวัสตุ (Mahavastu) หรือ มหาวัสตุ-อวทาน (Mahavastu-avadana)

เป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยปิฎกในนิกายโลกุตตรวาท (Lokottaravadin) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของนิกายมหาสังฆิกะ (Mahasanghika)² เขียนเป็นภาษาสันสกฤตผสมภาษาปรากฤต เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ บางตอนมีลักษณะคล้ายเรื่องที่พระพุทธองค์ตรัสเล่าประทานแด่คณะสงฆ์ ส่วนที่เก่าที่สุดอาจเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๗³ และมีการแต่งเพิ่มเติมในราวพุทธศตวรรษที่ ๙ หรือหลังกว่านั้น

¹ นิกายสรวาสติวาท เป็นนิกายที่แยกมาจากนิกายเถรวาทในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๓ ตามรากศัพท์หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีอยู่ นิกายนี้ถือว่าพระพุทธมีอยู่ทุกแห่งทุกเวลา ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Dutt, Nalinaksha; **Buddhist Sects in India** (Delhi : 1978)

² นิกายมหาสังฆิกะ กำเนิดขึ้นหลังสังคายนาครั้งที่ ๒ ถือเป็นจุดเริ่มของการแยกตัวจากฝ่ายเถรวาทเป็นมหายานในเวลาต่อมา นิกายโลกุตตรวาทเจริญรุ่งเรืองอยู่ในอินเดียเหนือ (ระหว่างภูเขาหิมาลัยและภูเขาอินทรี) ดูเพิ่มเติมใน Dutt, **Buddhist sects in India**

³ Winternitz, **A History of Indian Literature** (U.S.A. : 1972), p. 247

นิกายโลกุตตรวาทมีแนวคิดที่พระพุทธรเจ้าทรงอยู่เหนือโลก ดังนั้น เรื่องราวพุทธรประวัติที่เป็นเนื้อหาหลักของมหาวัสตุจึงเต็มไปด้วยเรื่องราวปาฏิหาริย์ต่างๆ จุดนี้เป็นส่วนที่ทำให้แตกต่างจากคัมภีร์บาลีบ้างเล็กน้อย แต่ก็มีเนื้อเรื่องหลายตอนที่ยังคงรักษารูปแบบของคัมภีร์บาลีไว้ มหาวัสตุมีลักษณะคล้ายคลึงกับนิทานคาถาของฝ่ายบาลีที่แบ่งพุทธรประวัติเป็น ๓ ส่วน⁴ คือ

ส่วนที่หนึ่ง กล่าวถึงชีวิตของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่ในอุคของพระพุทธรเจ้าที่บังกรอดีตพุทธเจ้าองค์แรกรวมถึงอดีตพุทธองค์อื่นๆ ก่อนหน้าพระโคตมพุทธ **ส่วนที่สอง** กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ครั้งประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต และปรารถนาที่จะเสด็จลงมาจุติในโลกมนุษย์อีกครั้งจนกระทั่งถึงตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ **ส่วนที่สาม** เรื่องราวคล้ายคลึงกับในมหาพรรคของวินัยปิฎก กล่าวถึงการเริ่มประกาศศาสนาและความเจริญรุ่งเรืองของสงฆ์ด้วยสาเหตุนี้มหาวัสตุจึงถูกจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของวินัยปิฎก นอกจากนี้ในมหาวัสตุยังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับขาดกและอาทานต่างๆ อีกด้วย แม้ว่ามหาวัสตุจะเป็นของฝ่ายเถรวาทแต่ก็ได้พบแนวคิดและคติความเชื่อของนิกายมหายานผสมผสานอยู่ด้วย ซึ่งอาจมีการเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง⁵

๒. ลลิตวิสตระ (Lalitavistara)

ลลิตวิสตระ หมายถึง ชีวิตประวัติและงานของพระพุทธรเจ้าอย่างกว้างขวางพิสดาร ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และระยะเวลาที่แน่นอนในการแต่ง แต่มีหลักฐานว่าได้รับการแปลเป็นภาษาจีนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ ส่วนต้นฉบับสูญหาย เหลือเพียงฉบับที่แปลครั้งที่ ๒ ในพุทธศตวรรษที่ ๙ คัมภีร์ลลิตวิสตระเขียนเป็นภาษาสันสกฤตผสมภาษาปรากฤต เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าไปฏยสูตร (Vaipulya Sutra)⁶ หรือมหานิทาน เป็นพุทธรประวัติในนิกายสรวาสติวาท เล่าเรื่องราวพุทธรประวัติในแนวที่แตกต่างไปจากพุทธรประวัติฝ่ายเถรวาทเดิม ตามเนื้อเรื่องเล่าว่าเป็นพระธรรมเทศนาที่ออกจากพระโอรุ (พุทธวณะ)

⁴ Winternitz, p. 240-241.

⁵ ดูเพิ่มเติมในผาสุข อินทราวุฑ, พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน (กทม., โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๓)

⁶ แสง มนวิฑูร, ศาสตราจารย์ ร.ต.ท., คัมภีร์ลลิตวิสตระพุทธรประวัติฝ่ายมหายาน

เริ่มเรื่องด้วยนิทานแสดงเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาลลิตวิสูตร สุดตันตปริยาย เนื้อเรื่องแสดงให้เห็นลักษณะของพระพุทธองค์ว่ามีฐานะเหนือมนุษย์ ทรงอยู่เหนือโลก (โลกุตตระ) อีกทั้งปรากฏเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ มีการกล่าวถึงเทพในศาสนาพราหมณ์ นรก สวรรค์ และการเวียนว่ายตายเกิดตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์⁷ ความจบลงเพียงพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาพระธรรมจักร

๓. มหาภาพยพุทธจริต (Buddha-Carita)

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๖-ต้นพุทธศตวรรษที่ ๗ ร่วมสมัยกับพระเจ้ากนิษกะ อัครโฆษาได้นำเนื้อเรื่องจากพระคัมภีร์ลลิตวิสูตรมาแต่งเป็นฉันทภาษานิสกฤต เนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติตั้งแต่ช่วงที่ยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ จนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพานรวมถึงการแจกพระบรมสารีริกธาตุ เป็นพุทธประวัติตามคติพุทธศาสนานิกายสรวาสตีวาท ต้นฉบับดั้งเดิมมีทั้งหมด ๒๘ สรรค (บท) แต่ต้นฉบับดั้งเดิมภาษานิสกฤตสูญหายไปเหลือเพียง ๑๔ สรรค มีผู้สันนิษฐานว่ามหาภาพยพุทธจริตที่สมบูรณ์ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนราวปี พ.ศ. ๙๖๓ โดยภิกษุชาวอินเดียชื่อ ธรรมากษระ (Dharmaksara)⁸

ภาพพุทธประวัติสมัยคันธาระ

ภาพพุทธประวัติในสมัยคันธาระส่วนใหญ่เป็นภาพสลักศิลาขนาดใหญ่ไม่ใหญ่นัก ใช้ประดับตามส่วนต่างๆ ของสถูป เช่นที่ฐาน หรือรอบบัลลังก์ (ธรรมิกะ) หรืออาจประดับที่ฐานประติมากรรม เป็นภาพเล่าเรื่องที่เน้นเนื้อหาค่อนข้างละเอียด ต่างจากในสมัยหลังลงมาที่มักจะเลือกเขียนเฉพาะตอนที่สำคัญเท่านั้น เป็นต้นว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย⁹

⁷ ภาสข อินทราวุธ, อ้างแล้ว หน้า ๑๔.

⁸ สำเนียง เลื่อมใส, ผ.ศ.ตร.แปลและเรียบเรียง, มหาภาพยพุทธจริต ฉบับสมบูรณ์ พุทธประวัติฝ่ายมหายานจากกวีนิพนธ์ลลิตวิสูตร (กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์พิมพ์หาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗) หน้า (๑๑).

⁹ ภาพพุทธประวัติในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่เขียนขึ้นตามคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓

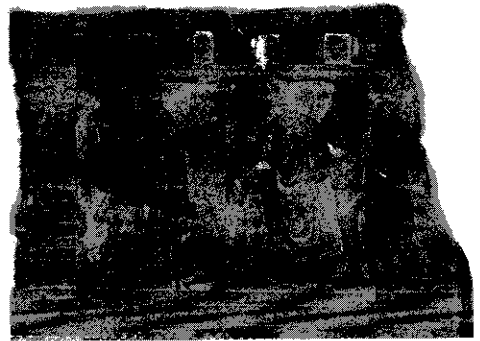
ภาพสลักพุทธประวัติสมัยคันธาระที่นำมาเสนอในบทความนี้ จะเลือกตอนที่มีความน่าสนใจ และ/หรือที่เราอาจพบไม่บ่อยนักในศิลปะสกุลช่างอื่น ทั้งนี้ได้นำเนื้อเรื่องตอนนั้นๆ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ซึ่งเป็นที่นิยมอยู่ในสมัยนั้น อันได้แก่คัมภีร์มหาวัสตุ คัมภีร์ลลิตวิสตระ และพุทธจรีต¹⁰ มาประกอบด้วย แต่เนื่องจากเนื้อที่มีจำกัด จึงขอเสนอถึงตอนพระพุทธองค์ทรงประกาศพระธรรมเทศานั้น ซึ่งเป็นตอนจบของคัมภีร์ลลิตวิสตระเช่นกัน

ภาพที่ ๑ ที่ปิงกรพุทธ

ภาพสลักเล่าเรื่องนี้เป็นที่นิยมในศิลปะคันธาระ ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธประวัติ เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธองค์เมื่อครั้งเป็นสุเมธดาบสและได้เข้าเฝ้าที่ปิงกรพุทธ อดีตพุทธองค์แรกผู้ทรงทำนายว่าสุเมธดาบสในอนาคตอันไกลจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าศากยมนี เรื่องราวตอนนี้มีกล่าวอยู่ในอิวัฑฐเนิทาน ของคัมภีร์นิทานกถาภาษาบาลี ส่วนคัมภีร์มหาวัสตุได้กล่าวถึงไว้ในส่วนที่ ๑ โดยกล่าวว่า เมฆ (Megha) ได้เข้าเฝ้าที่ปิงกรพุทธโดยทูลดวงและใช้ผมเช็ดพระบาทของพระองค์ พร้อมทั้งตั้งปณิธานว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคต พระที่ปิงกรพุทธได้ประกาศว่า ในอนาคตอันไกล เมฆ จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นามศากยมนี¹¹

ลลิตวิสตระ

ในคัมภีร์ลลิตวิสตระเริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงสาเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสเทศนาคัมภีร์นี้ ต่อด้วยการ

¹⁰ คำประพันธ์ที่ยกมานี้ได้คัดลอกมาจาก คัมภีร์ที่ได้แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นไทยแล้ว คือ คัมภีร์ลลิตวิสตระ แปลโดย ศาสตราจารย์ ว.ต.ท. แสง มณีบุตร และ มหาภิกษุพุทธจรีต แปลและเรียบเรียงโดย ผ.ศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส

¹¹ ดูรายละเอียดใน Jones, J.J.; *The Mahavastu* volume I "Megha and Meghadatta" (Great Britain : 1976) pp. 193-195. ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ที่กรุณาให้ยืมหนังสือชุดนี้

กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในสวयरร์คชั้นดุสิต ก่อนที่จะเสด็จลงมาจุติ ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวของที่บังกรพุทธที่ทำนายสุเมธดาบสชัดเจนนัก แต่ในเนื้อเรื่องตอนอื่นๆ จะมีการอ้างถึงคำทำนายของที่บังกรพุทธหลายตอน¹²

ภาพที่ ๒ นิมิต

มหาวัสตุ หลังจากพระโพธิสัตว์ซึ่งประทับในสววรรคชั้นดุสิต ทรงเลือกวาระและสถานที่ที่จะลงมาจุติแล้ว ฝ่ายพระนางมายาทรงขออนุญาตพระเจ้าสุทโธทนะ ไปประทับที่วังของท้าวธตตราษฎร์ (หนึ่งในจตุโลกบาล) ดินนั้นทรงพระสุบินว่า พระโพธิสัตว์ในรูปของช้างเผือกที่มี ๖ งา สีขาวราวหิมะ ได้เข้าสู่พระครรภ์ โดยที่พระนางทรงรู้สึกสบายพระองค์ ไม่ว่าจะทรงเคลื่อนไหว ประทับยืน นั่ง หรือนอน พระโพธิสัตว์ประทับนั่งพระบาทไขว้กันอยู่ในพระครรภ์ด้านขวาของพระนาง (Mahavastu vol. I, p. 77)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๖ ครรภาวักรานตีปริวรรต ว่าด้วยการลงสู่พระครรภ์ พระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐในภพทั้ง ๓ ผู้ที่โลกบุชา ทรงพิจารณาดูแล้วจึงจุติจากสววรรคชั้นดุสิต ----- ลงสู่พระครรภ์พระมารดาเบื้องขวา ครั้นลงสู่พระครรภ์แล้ว ก็ประทับอยู่เบื้องขวา ไม่ประทับอยู่เบื้องซ้ายเด็ดขาด พระนางมายาเทวีบรรทมหลับสบาย ได้ทรงพระสุบินว่า

๑. ช้างตระกูลสูง สีเหมือนหิมะหรือเงินยวง มี ๖ ขา เท้างาม งวงงาม ศีรษะแดงงาม ได้เข้ามาสู่พระอุทร ช้างนั้นเดินงาม มีข้อต่อตามร่างกายมันคงเหมือนเพชร

พุทธจริต สรรคที่ ๑ ภควตปรสสูติ การประสูติของพระผู้มีพระภาค-ความกล่าวคล้ายคลึงกัน

¹² ตัวอย่างเช่นในอรรถาธิบายที่ ๑๓ สัจฉญาณปริวรรต ว่าด้วยการเดือน แสง มนวิฑูร, ลลิตวิสตระ อ้างแล้ว หน้า ๖๘๘.

ภาพที่ ๓ ทำนายฝัน

มหาวัสตु หลังจากพระนางทรงพระสุบิน พระเจ้าสุทโธทนะได้โปรดให้พราหมณ์เข้าเฝ้าเพื่อทำนายฝันตามคัมภีร์พระเวท พราหมณ์ได้กราบทูลว่า พระนางจะมีโอรสซึ่งถ้าอยู่ทางโลกจะเป็นจักรพรรดิ เพียบพร้อมด้วยทรัพย์สินสมบัติและอำนาจ แต่ถ้าออกบวชจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (Mahavastu vol. II, p. 11)

คัมภีร์ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๖ ครรภาวักรานตีปรัวรัต ว่าด้วยการลงสู่พระครรภ์

๑๑. ----- ขอพระนางจงมีปิติไพบุลย์ คิดเสียเถิดว่า ความร้ายไม่มีแก่ตระกูล พระนางจะเกิดโอรสมืออวัยวะประดับด้วยลักษณะดี มีตระกูลสูง เป็นราชตระกูล เป็นจักรพรรดิ มีพระหทัยสูงๆ

๑๒. พระโอรสนั้น จะละบ้านเมืองละราชสมบัติที่เป็นกาม และละเหย้าเรือนมุ่งต่อบรรพชา จะเป็นพระพุทธช่วยเหลือโลกทั้งปวง พระองค์จะเป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทานในโลกทั้งสามและจะยังโลกทั้งปวงให้อิ่มด้วยอมฤตรสอันประเสริฐๆ

พุทธจรีต ไม่กล่าวถึงการทำนายฝัน

ภาพที่ ๔ ปางประสูติ

มหาวัสตุ ครั้นครบ ๑๐ เดือน พระนางมาयाเสด็จไปยังสวนลุมพินีเพื่อพระประสูติกาล ทรงประทับยืน พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์เบื้องขวาโดยไม่ได้ทำให้พระนางเจ็บปวด เทพเป็นผู้รับองค์พระโพธิสัตว์ หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์ซึ่งพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ทรงก้าวเดิน ๗ ก้าว (Mahavastu vol. II, p. 16)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๗ ชมมปริวรรตว่าด้วยทรงสมภพ

๒๑-๒๒. พระโพธิสัตว์อยู่ในพระครรภ์พระมารดาประกอบด้วยฤทธิ์ปราติหารย เห็นปานนี้ ครั้นครบ ๑๐ เดือนล่วงไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากพระครรภ์ (สีข้าง) เบื้องขวาของพระมารดา -----

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ในสมัยนั้นแล องค์อินทร์ผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาทั้งหลายและ สหัมบดีพรหม ได้มายืนอยู่เบื้องหน้า ซึ่งทั้ง ๒ องค์นั้นเกิดความเคารพพระโพธิสัตว์ อย่างยิ่งมีสมฤตีสัมปรชานะ ช่วยกันรับพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ในผ้าไหมทิพย์ด้วย อวัยวะใหญ่หน่อยทุกส่วน

พุทธจริต สรรคที่ ๑ ภควตปรสฺสูติ การประสูติของพระผู้มีพระภาค

๕. จากนั้น ขณะที่ดาวนักษัตรชื่อปุษยะกำลังเปล่งประกาย พระกุมารก็ได้ ประสูติจากพระครรภ์ของพระเทวีผู้ทรงมีพระจริยวัตรอันบริสุทธิ์พระองค์นั้น เพื่อ ประโยชน์แก่ชาวโลก โดยไม่มีความเจ็บปวดและไม่มีโรคภัย

ภาพที่ ๕ สรงน้ำ

มหาวัสตุ กล่าววาทันทีที่พระโพธิสัตว์ประสูติได้ปรากฏเหยือกน้ำ ๒ เหยือก ขึ้นบนท้องฟ้า เหยือกหนึ่งเป็นน้ำเย็นที่สดชื่น อีกเหยือกหนึ่งเป็นน้ำอุ่นที่มีกลิ่นหอม น้ำจากทั้งสองเหยือกไหลรดลงบนพระวรกายของพระโพธิสัตว์ (Mahavastu vol. II, p. 20-21)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๗ ชมมปริวรรต ว่าด้วยทรงสมภพ

ขณะนั้น พระโพธิสัตว์พอเกิดออกมาแล้วก็ทรงหย่อนพระบาทลงสู่แผ่นดิน ในระหว่างที่พระโพธิสัตว์หย่อนพระบาท ลงมานั้น ดอกบัวใหญ่ก็ชำแรกมหาปรุพี ปรากฏขึ้นมา พระยานาคทั้งสองคือ นันทะ และอุปนันทะ มีกายกึ่งหนึ่งอยู่ในอากาศ เนมิตต่อน้ำ ๒ ท่อ คือ น้ำเย็นกับน้ำ ร้อนสรงสนานพระโพธิสัตว์ องค์สักกะ

พรหม โลกบาลที่มาก่อน และเทวบุตรอื่นเป็นอันมากหลายแสน พอพระโพธิสัตว์เกิด ออกมาแล้ว ก็สรรเสริญด้วยน้ำหอมต่างๆ -----

พุทธจริต สรรคที่ ๑ ภาควตประสูติ การประสูติของพระผู้มีพระภาค-กล่าว ข้อความอย่างเดียวกัน

ภาพที่ ๖ ตระกูล ๕๐๐ ก็ประสูติ

มหาวัสตุ ทันทีที่พระโพธิสัตว์ประสูติ ก็ได้บังเกิดกุมารแห่งศากยะจำนวน ๕๐๐ นำโดยสุนทรนันทะ, สตรี ๕๐๐ นำโดยยโคธรา, คนรับใช้ ๕๐๐ นำโดยฉันทกะ, ม้า ๕๐๐ นำโดยกัณฑกะ, ช้าง ๕๐๐ นำโดยฉันทะ และคลังสมบัติอีก ๕๐๐ ขึ้นพร้อมกัน

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๗ ชมมปริวรรต ว่าด้วยทรงสมภพ

๔๑. เจ้าหน้าทีคนอื่นก็ทูลว่า ข้าแต่พระนฤปตี ขอพระองค์โปรดฟังคำแสดงความยินดีของข้าพระองค์ บุตรของมหาดเล็กเกิดแล้ว ๘๐๐ คน มีกุมารชื่อฉันทกะ เป็นประธาน หนึ่งม้า ๑๐,๐๐๐ (หมื่น) ก็เกิดแล้วเป็นเพื่อนของม้ากัณฑกะ (คือม้ากัณฑกะเป็นประธาน) ม้าเหล่านั้นเป็นประธานอันประเสริฐของม้าทั้งหลาย มีแสงเหมือนทอง ผมเหมือนหญ้ามูญชะ (หญ้าชุ่มกระต่าย) เป็นม้าประเสริฐ

พุทธจริต ไม่ได้กล่าวถึง

ภาพที่ ๗ พยากรณ์

มหาวัสตุ เมื่อฤษีอิตตดาบสได้เห็นพระกุมารซึ่งเพียบพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการแล้ว ได้รำพึงในใจว่า จากลักษณะของมหาบุรุษแสดงให้เห็นว่า พระโอรสประสูติมาเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าไม่ใช่อักรพรรดิ (Mahavastu vol. II, p. 27-29)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๗ ขนมปรีวรรต ว่าด้วยทรงสมภพ

๖๘. ----- พระอสิมมหาฤๅษีแลเห็นพระบาททั้ง ๒ ของพระกุมารนั้นมีรูป
กงจักรเป็นเครื่องหมายมาฯ

๖๙. แล้วท่านจึงลุกขึ้นจากอาสน ทำกระพุ่มมือแล้วไหว้พระบาท (พระกุมาร)
----- เห็นพระกุมารนั้นมีคติ ๒ อย่างฯ

๗๐. คือจะเป็นพระราชาจักรพรรดิ มีกำลัง หรือจะเป็นพระพุทธรูปสูงสุดในโลก

พุทธจริต สรรคที่ ๑ ภควตประสูติ การประสูติของพระผู้มีพระภาค

๖๙. “เพราะว่าพระกุมารพระองค์นี้จะไม่สนพระทัยในโลภกียวิสัย จะทรงสละ
ราชสมบัติแล้วได้บรรลुสังขารมด้วยพระวิริยะอุตสาหะอันแรงกล้า และเมื่อทรงได้ญาณ
(ชฌาน) ก็ทรงส่องแสงทำลายความมืดคือ โมหะในโลก เหมือนดั่งพระอาทิตย์ส่องแสง
ทำลายความมืด

ภาพที่ ๘ ไปโรงเรียน

มหาวิสตุ ไม่ได้กล่าวถึง

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๑๐ ลิปิตาลันทรคณปะปรีวรรต ว่าด้วยการเสด็จ
เยี่ยมโรงเรียน

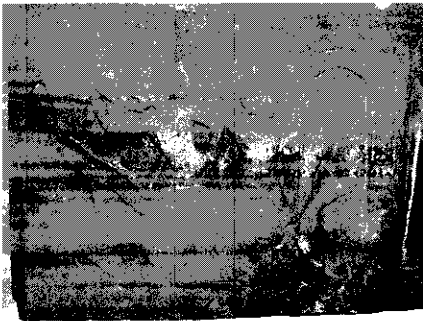
พระกุมารเสด็จไปโรงเรียนพร้อมด้วยเด็กตั้งหมื่น พระกุมารบอกชื่อหนังสือให้ อาจารย์วิศวามิตรสอน แต่ชื่อหนังสือเหล่านั้นอาจารย์ไม่รู้ เด็กตั้งหมื่นเรียนหนังสือ กับอาจารย์โดยการช่วยเหลือของพระกุมาร

“----- ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ถือกระดานชนวนทำด้วยไม้จันทน์อรุคสาร คลุม ด้วยผ้าตาดทองของพระฤๅษีอันเป็นทิพย์ ประดับด้วยแก้วมณีรัตนระอบด้าน พุดกับ พระอาจารย์วิศวามิตรว่า ข้าแต่พระอาจารย์ผู้เจริญ ท่านจะให้ข้าพเจ้าเรียนหนังสือ อย่างไร”

พุทธจรีต สรรคที่ ๒ อนตะปุรวินิหาร การประทับอยู่ในพระราชวังฝ่ายใน

๒๔. เมื่อทรงผ่านวัยเด็กและทรงได้รับการประกอบพิธีฝากตัวเป็นศิษย์อย่างถูกต้องในเวลาอันเหมาะสม พระกุมารก็ได้ทรงศึกษาวิชาการทั้งหลายที่เหมาะสมแก่ราช ตระกูลของพระองค์ซึ่ง (คนอื่น) จะต้องใช้เวลาศึกษาเป็นเวลาหลายปี ด้วยเวลาเพียงไม่กี่วัน

ภาพที่ ๙ แข่งขันเพื่ออภิเษก

มหาวิทยาลัย กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในวัยหนุ่มทรงมอบเครื่องประดับของพระองค์ ให้แก่พระนางยโสธรา ธิดาของมahanam และทรงแสดงความสามารถทางศิลปวิทยาแขนง ต่างๆ เช่น การยิงธนู ชีแข้ง ชกมวย โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสตร์ที่จำเป็นสำหรับกษัตริย์ การประลองยุทธ์เริ่มด้วยการที่เทวทัตใช้ฝ่ามือฆ่าช้างตาย ขวางทางเข้าออกเมือง พระโพธิสัตว์เมื่อมาประสบเหตุการณ์ทรงเหวี่ยงช้างข้ามกำแพงเมือง ๗ ชั้นออกไป (Mahavastu vol. II, p. 70)

ลลิตวิสูตร วรรษาปีที่ ๑๒ ศิลปสันทรรคนปวิรรต ว่าด้วยแสดงศิลป

พระโพธิสัตว์ทรงแสดงศิลปวิทยาต่างๆ เพื่อให้เจ้าทัณฑปาณี (พระบิดาของ พระนางโคปา) เห็นว่าพระองค์ทรงรู้ศิลปวิทยา รวมทั้งการรบ การต่อสู้ด้วยกลศาสตร์ (ชั้นเชิงศิลปะ) ในการใช้ดาบและธนู เพื่อได้รับการอภิเษกกับพระนางโคปาตาม พระประสงค์ของพระบิดา (สุทโธทนะ)

๑๗. พระกุมารนี้ได้เหวี่ยงพระยาช้างพันคูเมืองไปถึง ๗ คู ออกไปนอกเมือง ของตน ด้วยพระอังกูรพระบาท เหมือนพระยาช้างเมามันเดินไปเองฯ

๓๑. พระกุมารนั้น ผจญมารผู้เป็นนักมวยร้ายกาจมาก พร้อมด้วยกำลังเสนา มารพร้อมด้วยม้า -----

----- ดังนั้น เขาจึงนำธนูไปให้พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทรงถือธนูนั้นไว้ ไม่ เสด็จลุกจากอาสน ประทับนั่งพับเพียบ พระหัตถ์ซ้ายจับธนูไว้ พระหัตถ์ขวาโค้งธนู ด้วยนิ้วพระหัตถ์นิ้วเดียว -----

พุทธจริต ไม่ได้กล่าวถึง

ภาพที่ ๑๐ ปฐมฌาน

เกี่ยวกับเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงความนึกคิดใฝ่ธรรมรวมถึงการเข้าสมาธิ ครั้งแรกของพระพุทธองค์นั้น คัมภีร์แต่ละเล่มกล่าวต่างกันไป

มหาวัสตु ส่วนที่ ๒ ตอน “วัยเด็ก ของโคตม” กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสด็จทอด พระเนตรการไถนาของชาวนา ทรงเห็นงูและกบที่หนีออกมาจากพื้นดินหลังการไถ เด็กชาวนาจับกบไปกินแต่ปล่อยงูไป ทำให้ พระองค์ทรงเห็นความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต เรื่องราวต่อด้วยการเข้าฌานใต้ต้นหว้าและ เเงาต้นหว้าไม่เคลื่อนไปจากพระพุทธองค์ แม้ตะวันจะคล้อยไป รวมถึงกล่าวถึง ฤๅษี ๕ องค์ไม่สามารถเหาะผ่านบริเวณที่ พระพุทธองค์ประทับนั่งสมาธิได้ (Maha- vastu vol. II, pp. 43-45)ห

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๑๑ กฤษีกรรมปริวรรต ว่าด้วยหมู่บ้านชวานา

กล่าวถึงพระกุมารเสด็จไปหมู่บ้านชวานา ครั้นทอดพระเนตรการทำนาแล้วได้เสด็จไปยังอุทยานอีกแห่งหนึ่ง ได้ทรงเห็นต้นหว้าต้นหนึ่งนำเลื่อมใส จึงทรงนั่งขัดสมาธิใต้ต้นหว้านั้น จนบรรลุนิยามขั้นต่างๆ “----- พระกุมารทรงนั่งขัดสมาธิเข้ายานอยู่ที่ร่มเงาต้นหว้า ในเวลานั้น เงามไม้ทั้งปวงคล้อยไปแล้ว แต่เงาต้นหว้าไม่ละพระกาย พระโพธิสัตว์-----” ขณะนั้นมีพระฤๅษี ๕ คนเดินทางมาในอากาศจะเหาะผ่านไป ก็เป็นเหมือนถูกสะกด ไม่สามารถจะเหาะไปได้

พุทธจวิต สรรคที่ ๕ อภินิษกรมณ การเสด็จออกผนวช

กล่าวถึงมูลเหตุของสมาธิครั้งแรกเมื่อเสด็จไปทอดพระเนตรการทำนาของชวานาต่างจากในลลิตวิสตระ แต่ละม้ายกับที่ปรากฏในมหาวิสตุ

๖. เมื่อทอดพระเนตรเห็นบุรุษที่กำลังไถนามีผิวกายหมองคล้ำเพราะลม แสงแดดและฝุ่นละออง ทอดพระเนตรเห็นวัวที่ทุกข์ทรมานเพราะความเหน็ดเหนื่อยจากการลากไถ พระกุมารผู้ประเสริฐสูงสุด จึงบังเกิดความกรุณาเป็นอย่างยิ่ง

๗. จากนั้น พระกุมารผู้ทรงเปี่ยมด้วยความสลดพระทัย ครั้นเสด็จลงจากหลังม้าแล้วจึงเสด็จดำเนินไปบนพื้นดินช้าๆ เมื่อทรงคิดใคร่ครวญถึงความเสื่อมไปของโลก พระองค์จึงเปล่งอุทานออกมาด้วยความทุกข์ว่า “โลกนี้ช่างน่าสงสารจริงๆ”

ภาพที่ ๑๑ เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ

มหาวิสตุ กล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า พระโพธิสัตว์ทรงรับสั่งให้จันทกะนำม้ากัณทกะออกมาเพื่อเสด็จออกจากพระราชวัง แม้ว่าจันทกะและกัณทกะจะพยายามส่งเสียงดังแต่ก็ไม่มีผู้ใดตื่นขึ้นมา เนื่องจากเทวดาได้สกดให้คนทั้งหลายหลับสนิท อีกทั้งจุดโลกบาลได้พยุงเท้าทั้งสี่ของม้าไว้ ขณะที่พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากพระราชวังได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงถึง ๖ ครั้ง แต่ไม่ได้ทำความเสียหายให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ สวรรค์ทั้งหลายก็สว่างสดใส (Mahavastu vol. II, pp. 154-160)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๑๕ อภินิษกรมณปริวรรต ว่าด้วยเสด็จอภินิษกรมณ

๘๐. แผ่นดินไหวไปทั่วด้วยวิการทั้ง ๖ ในขณะที่พระโพธิสัตว์ลุกขึ้นจากพระแท่นบรรทม เสด็จขึ้นทรงพระยาม้ามีศักดิ์สูงสุด ซึ่งงามเหมือนจันทรมณฑลเต็มดวง เทพโลก

บาลมีมือสะอาดเหมือนดอกบัวปราศจากมลทิน นำหน้ามามีศักดิ์สูงสุด และองค์ศักรองค์พรหมทั้งสอง ชี้ทางเบื้องหน้า พระโพธิสัตว์ว่า ทางนี้แหละพระยะคะ ฯ

๑๒๒. องค์ศักรเปิดประตูนตรียุคโลกบาลทั้งสี่รองรับเท้าม้า เมื่อพระโพธิสัตว์ผู้กล้าทรงม้าแล้ว ทวยเทพก็ตามเสด็จไป พระองค์ทรงเสด็จไปโดยทางซึ่งเป็นทางอากาศกว้างขวางมาก ฯ

พุทธจริต สรรคที่ ๕ อภินิษกรรมณ การเสด็จออกผนวช

๘๐. ครั้งนั้น พญาอาชาไนยเมื่อหลีกเลี้ยงการส่งเสียงดังซึ่งอาจทำความรำคาญในเวลากลางคืน และอาจปลุกข้าราชการให้ตื่นขึ้นแล้วจึงวิ่งออกไปด้วยฝีเท้าที่มั่นคงอย่างเรียบสนิทโดยไม่ส่งเสียงร้องเล็ดลอดออกมาจากคางเลย

ภาพที่ ๑๒ ทรงแลกภาษากับพรานป่า

มหาวัสตุ กล่าวถึงการที่พระโพธิสัตว์ทรงแลกภาษากับพรานป่าว่า เทพในสวรรค์ชั้นสุทธาวาสได้เนรมิตพรานป่าหนุ่มผ้าสีเหลืองให้มาปรากฏ พระโพธิสัตว์จึงทรงขอแลกพระภาษาจากเมืองพาราณสีกับผ้าเหลืองของพรานป่า (Mahavastu vol. II, p.182)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๑๕ อภินิษกรรมณปรีวารต ว่าด้วยเสด็จอภินิษกรรมณ

๑๐๑-๑๐๒. พระโพธิสัตว์ทรงพระดำริอีกว่า การบรรพชาและแคว้นกาศี จะทำอย่างไร ถ้าเราได้ผ้าข้อมผ้าดสมควรแก่ผู้อยู่ป่าก็จะได้ ครั้งนั้น เทวดาชั้นสุทธาวาสคิดขึ้นว่า เราควรทำผ้าข้อมน้ำผาดถวายพระโพธิสัตว์ ในบรรดาเทพเหล่านั้น เทวบุตรผู้หนึ่งหายจากรูปพิพม์แปลงรูป

เป็นพรานป่า นุ่งห่มผ้าย้อมน้ำฝาดมายืนอยู่เบื้องหน้าพระโพธิสัตว์ ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสกับเขาว่า ดูรทำนผู้ควรรับถือ ถ้าท่านจะให้ผ้าย้อมน้ำฝาดทั้งหลายแก่เรา เราจะให้ผ้าแคว้นกาตีเหล่านี้แก่ท่าน ----- ครั้นแล้ว เทวบุตรผู้แปลงรูปเป็นพรานป่านี้ ก็ถวายผ้าย้อมน้ำฝาดแก่พระโพธิสัตว์แล้วรับผ้าแคว้นกาตี

พุทธจรีต สรรคที่ ๖ ฉนทกนิวรตน การกลับนครของฉันทกะ-กล่าวข้อความอย่างเดียวกัน

ภาพที่ ๑๓ ฉันทกะกลับเมือง-ยโสธรราพิลาป

มหาวัสตุ กล่าวว่ามีเมื่อกลับมาสู่เมืองแล้ว กัณฑกะเสียใจและไม่ยอมกินอาหารจนตาย ในที่สุดไปเกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นดุสิต ชื่อกัณฑกะ บุตรของคิขันธิ (Mahavastu vol. II, p.182-183)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๑๕ อภินิษกรรมณปริวรรต

๑๒๔. สารถิฉันทกะ รับมัตว์ประเสริฐและเครื่องประดับแล้ว เขาก็ร้องให้กลับเข้าไปภายในบุรี ฝ่ายพระนางโคปาเห็นมัตว์ประเสริฐกับสารถิฉันทกะแล้วสิ้นความรู้อีสลัมลงบนพื้นดิน -----

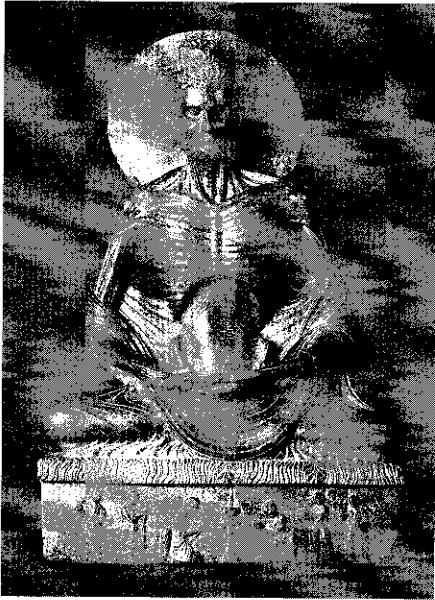
พุทธจรีต สรรคที่ ๘ อนตะปุรวีลาป การพิลาปราพันของพระสนมฝ่ายใน

๖๐. จากนั้น พระนางยโสธราผู้เปรียบเสมือนนกจักรวากีที่พลัดพรากจากนกจักรวากะ ทรงลัมลงบนพื้น พระนางผู้ทรงระทมทุกข์ได้พรว่ำรำพันเบาๆ ถึงสิ่งนี้ซ้ำแล้วซ้ำอีก -----

ภาพที่ ๑๔ บำเพ็ญทุรกิริยา

ภาพสลักหรือพระพุทธรูปปางนี้ ปรากฏขึ้นในสกุลช่างคันธาระเป็นครั้งแรก เช่นเดียวกับพระพุทธรูปปางอื่นๆ และเป็นที่ยิยมมากในศิลปะคันธาระ แต่ไม่ได้รับความนิยมในสกุลช่างอื่นๆ

มหาวัสตุ หลังจากพระพุทธองค์
เสด็จไปยังสำนักต่างๆ แล้ว ทรงพบว่า
ไม่ใช่ทางหลุดพ้น ได้เสด็จไปยังหมู่บ้าน
เสนาปติ ตำบลอรุเวลา ทรงค้นหาวิธีด้วย
การกำหนด ลมหายใจ จำกัดอาหารจนถึง
อดอาหาร รวมเวลาทั้งสิ้น ๖ ปี (Mahavastu
vol. II, p.119-126, 219, 228)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๑๗ ทุขกร
จรรยาปวีรบรรด ว่าด้วยประพตติการกระทำ
ที่ทำยาก

ความในลลิตวิสตระกล่าวเช่นเดียว
กันกับในมหาวัสตุ ดังนี้

กระนั้นแล ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระ
โพธิสัตว์ทรงแสดงบทอันคล้ายตามทุขกร

จรรยา (ความประพตติที่ทำยาก) ตลอด ๖ ปี ด้วยการบริโภคอาหารมีประมาณเท่า
งามเมล็ดเดียว เท่าพุทราผลเดียว เท่าข้าวสารเมล็ดเดียว เพื่อแสดงกิจยาน้ำอศรจริย
แก่โลก

พุทธจริต สรรคที่ ๑๒ อรชทรรคณ ทรรคณะของพระมุนีอรชท
กล่าวเช่นเดียวกัน

ภาพที่ ๑๕ สวัสดิเกกวางยหญาคาและเทวดาประจำต้นโพธิ์ เชิญเสด็จประทับใต้ต้นโพธิ์

มหาวัสตุ พระโพธิสัตว์เสด็จไปยังริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงพบสวัสดิเก ยาว-
ลิกะ (โสดถิยะ) ถือหญาคาเดินผ่านมา ทรงรับสั่งขอหญาคาเพื่อนำมาปลูกใต้ต้นโพธิ์ หลัง
จากทรงทำทักษิณาวรรตรอบต้นโพธิ์ ๓ รอบแล้วจึงประทับนั่งลงใต้ต้นโพธิ์ซึ่งทวยเทพ
ได้เนรมิตตกแต่งอย่างสวยงาม จากนั้นทวยเทพพร้อมเครื่องสักการะได้กล่าวเชื้อเชิญ
พระโพธิสัตว์ว่า ณ ที่นี้พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (Mahavastu vol. II, pp.
248-249, 290-293)

ลลิตวิสูตระ อธิบายที่ ๑๙ โพรหมันทคมนาปริวารรต ว่าด้วยเสด็จไปสู่ควงไม้โพธิ์ ๔๗. ดูกุรวัสติเกะ เรอจงให้หญ้าแก่อาตมาโดยเร็ว วันนี้อาตมาต้องการมาก ด้วยหญ้าทั้งหลาย อาตมาจะผจญมารพร้อมด้วยเสนามาร แล้วจะสัมพัส (ตรัสรู้) ปรัชญา เครื่องตรัสรู้อันเป็นความสงบไม่มีอะไรยิ่งกว่าฯ

๕๖. พระนายนก ทรงรับทำหญ้าอันอ่อนนุ่มอย่างดียิ่งแล้ว เสด็จดำเนินเคลื่อนที่ไปบนแผ่นดินเหมือนท่าเดินของราชสีห์หรือหงส์ เทวดา หมู่นาคกระทำอัญชลีแล้ว ต่างมีใจบันเทิงพูดว่า วันนีพระโพธิสัตว์จะผจญมารและเสนามารแล้ว จะสัมพัสมฤตย ----- ที่โคนต้นไม้โพธิ์ ทุกต้นได้แต่งตั้งสิงหาสนะไว้ตามสมควร ตกแต่งด้วยผ้าเงินต่างๆ บางต้นแต่งตั้งปัทมาสนะ บางต้นแต่งตั้งคันธาสนะ บางต้นแต่งตั้งรัตนาสนะชนิดต่างๆ และพระโพธิสัตว์ทรงเข้าสมาธิชื่อ ลลิตวายุหะ -----

พุทธจรีต สรรคที่ ๑๒ อรรถาทรสน ทรรคนะ ของพระมุนีอรากะ
ความกล่าวเช่นเดียวกัน

ภาพที่ ๑๖ การชนะมาร

มหาวัสตุ กล่าวถึงความพยายามของมารในการรบกวนพระโพธิสัตว์ตั้งแต่พระองค์ประทับนั่งใต้ต้น

โพธิ์ จนในที่สุดได้ยกกองทัพมารมาก่อวณ ซึ่งรวมทั้งพวกกุมภกันท์ ยักษ์ รากษส และมารที่มีรูปร่างหน้าตาประหลาด เช่น เป็นสัตว์ร้าย หน้าเป็นม้า เป็นกระบือ ลา แพะ แกะ

กวาง สุนัข พร้อมด้วยอาวุธต่างๆ แต่กองทัพมารเหล่านี้ก็พ่ายแพ้ไปเพียงด้วยเสียงกระแอมของพระโพธิสัตว์ และด้วยการที่พระองค์ใช้พระหัตถ์บดพื้นดินเพียงเบาๆ (Mahavastu vol. II, pp. 364-365) ส่วนเรื่องเกี่ยวกับจิตาพญามารนั้น มหาวัสตุมีกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว มารก็ยังไม่ละความพยายามสังฆิตาทั้งสอง (นามตันตรี และอรันติ) มารบกวณ (Mahavastu vol. III, pp. 261-274)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๒๑ มารพรรณนปริวรรต ว่าด้วยการรังควานของมาร

๑๕. ----- ดุริภิกษุทั้งหลาย มารชั่วร้ายทำตามคำของสารทวาทะ จัดเสนาองค์ ๔ ขนาดใหญ่ เลือกที่เป็นนักเลงกล้าหาญในสงครามมีกำลังมาก นำกล้ว เป็นที่นำชนลูกชนพอง เทวดาและมนุษย์ไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินมาแล้ว เปลี่ยนแปลงหน้าตาด้วยวิธีต่างๆ ----

๑๖. ----- ครั้งนั้นแล มารชั่วร้ายเรียกจิตาของตนมาว่า เจ้าทั้งหลายผู้เป็นสาวจงเข้าไปยังควางตันโพธิ์ จงทดลองพระโพธิสัตว์ดูว่าเป็นผู้มีราคะหรือไม่มีราคะ ครั้นเข้าไปถึงแล้ว ยืนอยู่เบื้องหน้าพระโพธิสัตว์แสดงมายาสดรี ๓๒ อย่าง -----

พุทธจรีต สรรคที่ ๑๓ มารวิชย การชนะมาร

หลังจากพระโพธิสัตว์ ประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์แล้ว พญามารก็เกิดความหวั่นไหว จึงคิดแผนการร้ายที่จะไม่ให้พระพุทธองค์ได้บรรลุพระสัจธรรมโดยเริ่มจากการใช้ "ลูกศรแห่งดอกไม้" คือการโน้มหน้าให้ยินดีในกาม เป็นอาวุธในการโจมตี โดยการให้จิตาพญามารทั้งสามมายั่วยวนพระองค์

๑๘. ----- จากนั้น พญามารครันจัดให้บุตรและจิตาอยู่ข้างหน้าแล้ว จึงได้ยิงลูกศรเข้าใส่พระคากยมุนี

๑๕. ถึงแม้พญามารจะยิงธนูนั้นเข้าใส่ แต่พระศากยมุนีก็ไม่ทรงสนพระทัย และไม่ทรงหวั่นไหว เพราะทรงมีพระทัยมั่นคง -----

๑๖. จากนั้น พญามารเมื่อปรารถนาจะทำการรบกวนสมาธิของพระศากยมุนี จึงได้ระลึกลงถึงกองทัพของตน บรรดาสมุนของพญามารผู้มีรูปร่างแปลกๆ ผู้ถือเอาทองคำต้นไม้ หลาว กระบอง และดาบไว้ในมือจึงได้ยื่นเรียงรายเข้ามา

๑๗. บางตนมีหน้าเป็นหมู ปลา ม้า ลา และอูฐ บางตนมีหน้าเป็นเสือ หมี สิงห์ และช้าง บางตนมีตาข้างเดียว มีหลายปาก และมีสามหัว บางตนมีท่อย้อยและมีท้องดำดำง

ภาพที่ ๑๗ ประสานบาตร

มหาวัสตุ สัปดาห์ที่ ๗ หลังตรัสรู้
หัวหน้ากลุ่มพ่อค้า ๒ คนนาม ตรีปุระและ
ภัสลิกะประสงค์จะถวายน้ำผึ้งพระพุทธ
องค์ หลังจากทีพระพุทธองค์ทรงพิจารณา
แล้วว่าพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ทรงรับ
อาหารด้วยบาตร จตุโลกบาลทั้งสี่จึงนำ
บาตรศิลาถวาย ๔ ใบ (ครั้งแรกนำบาตร
ที่ทำจากโลหะมีค่ามาถวายแต่ทรงปฏิเสธ)
พระพุทธองค์ทรงใช้น้ำเตชะ บาตรทั้งสี่
นั้นก็รวมเป็นใบเดียว (Mahavastu vol. III,
pp. 290-292)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๒๔ ชื่อ ตรีปุระภัสลิกะปริวรรต ว่าด้วยพานิชซื้อ
ตรีปุระกับภัสลิกะ

ครั้งนั้นแล ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีความดำริว่า กัมหาราชทั้ง ๔ นี้แล มี
ศรัทธา มีความเลื่อมใส น้อมนำบาตรศิลา ๔ ใบมาให้เรา และบาตรศิลาทั้ง ๔ ใบก็ไม่
ควรแก่เรา เมื่อเป็นดังนั้นเราจะรับบาตรศิลาของผู้เดียว อีก ๓ ท่านก็จะเสียใจ อย่า
กระนั้นเลย เราจะรับบาตรทั้ง ๔ ใบนี้แล้วอธิษฐานให้เป็นบาตรศิลาใบเดียว

พุทธจริต สรรคที่ ๑๔ พุทธตวปราวติ การบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า

๑๐๔. ครั้นถึงเวลาบิณฑบาต เทวดาประจำทิศทั้งสี่ได้นำบาตร (สีใบ) มาถวาย แต่พระมุนี พระโคตมพุทธะเมื่อทรงรับบาตรทั้งสี่มาแล้วจึงได้อธิษฐานรวมบาตรทั้งหมดให้เป็นใบเดียวเพื่อความเป็นธรรม

ภาพที่ ๑๘ ปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

มหาวัสตุ หลังตรัสรู้ พระพุทธองค์ ยังไม่ได้เทศนาหรือเผยแผ่คำสอนแก่ใคร พระอินทร์และพระพรหมจึงอาราธนาพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงธรรม พระพุทธองค์ ทรงพิจารณาแล้วตัดสินพระทัยจะเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่สวนกวาง แห่งฤๅษีปตนะเป็นกลุ่มแรก ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเทศนาธรรม มรรคมีองค์แปด (ปฏิ- จจสมุปบาท) และอริยสัจสี่ (Mahavastu vol. III, pp. 304- 313)

ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๒๖ ธรรมจักรประวารรัตนปิวิรรตว่าด้วยการแสดง ธรรมจักรแก่ภัทรวรรคีย์ทั้งห้า

----- ตถาคตมองดูโลกทั่วถ้วนด้วยพุทธจักขุ เห็นแล้ว คือเห็นภัทรวรรคีย์ ทั้งห้าอยู่ที่ฤๅษีปตนะมฤคทายวันในนครพาราณสี ครั้นเห็นแล้ว ตถาคตคิดอย่างนี้ว่า ออย่า กระนั้นเลยเราพึงแสดงธรรมครั้งแรกก่อนใครทั้งหมดแก่ภัทรวรรคีย์ทั้งห้า -----

๕๒. จักรคือธรรม (ธรรมจักร) ลึก เห็นยาก สุขุม อันตถาคตหมั่นแล้ว ในที่ซึ่งมารและพวกเดียรถีย์อื่นๆ หยั่งไม่ถึงฯ

๖๑. จักรเช่นนี้ คือธรรมจักรอันหมั่นแล้ว ผู้ใดยังสัตว์ทั้งหลายที่ไม่รู้ไม่รู้ เพราะฉะนั้น ผู้นั้นจึงเรียกว่าพุทธ ฯ

พุทธจริต สรรคที่ ๑๕ การประกาศพระธรรมจักร

๕๕. “ล้อแห่งธรรมนั้น มีศีล เป็นซี่ล้อ มีความสงบและวินัยเป็นวงล้อ กว้างขวางด้วยความรู้ มั่นคงด้วยสติและปัญญา และมีหิริเป็นดุมล้อ ด้วยเหตุที่พระธรรมจักรนั้นมีความลึกซึ้ง ปรากฏจากข้อผิดพลาดและยอดเยี่ยมกว่าคำสอนอื่นใด เมื่อถูกสั่งสอนในไตรโลก พระธรรมจักรนั้นก็จะมีคำสอนอย่างอื่นมาหมุนทับรอยได้อีก”

จากตัวอย่างภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติสมัยคันธาระที่นำมาเสนอประกอบกับคัมภีร์สำคัญในสมัยนั้นอันได้แก่ มหาวิสตุ ลลิตวิสตระและพุทธจริต ทำให้เราเห็นว่าภาพสลักส่วนใหญ่สร้างตรงตามเรื่องราวพุทธประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวิสตุซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับนิทานคาถาของพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลี อย่างไรก็ตาม เนื้อเรื่องบางส่วนในคัมภีร์มหาวิสตุก็อาจแต่งเพิ่มเติมในภายหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่สาม ในขณะที่เดียวกันภาพสลักบางภาพที่นำมาเสนอก็คงตรงกับที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อื่น (ลลิตวิสตระ) ซึ่งคงเป็นคัมภีร์ที่มีการขยายความขึ้นภายหลัง

สำหรับมหากาพย์พุทธจริตนั้น เป็นกวีนิพนธ์ที่มหากวีอัสวโฆษประพันธ์ขึ้น โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติโดยอิงอยู่กับคัมภีร์ลลิตวิสตระ แต่เนื่องจากเป็นบทประพันธ์หรือบทละครที่เน้นความไพเราะและความเพลิดเพลิน จึงทำให้เนื้อหาบางส่วนขาดหายไป ในขณะที่ผู้ประพันธ์เน้นความสำคัญของเนื้อเรื่องบางตอนและให้รายละเอียดมากเป็นพิเศษ ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าเนื้อหาที่นำมาทำภาพสลัก ส่วนหนึ่งคงมาจากคัมภีร์ภาษาบาลีเดิมและคัมภีร์มหาวิสตุซึ่งคงจะเป็นคัมภีร์ภาษาสันสกฤตที่เก่าสุดในคัมภีร์ทั้งสามที่กล่าวมา อีกประการหนึ่งในสมัยคันธาระยังปรากฏภาพสลักเล่าเรื่องชาดกของพระพุทธองค์จำนวนมาก เช่นเดียวกับที่เราจะเห็นว่าคัมภีร์มหาวิสตุก็มีการสอดแทรกชาดกไว้ในช่วงต่างๆ ของพุทธประวัติด้วย

นอกจากนี้ ภาพพุทธประวัติสมัยคันธาระที่นำมาเสนอโดยสังเขปนี้ ได้ให้ข้อสังเกตและข้อคิดที่น่าสนใจหลายประการ เช่น

- การตีความภาพสลักโดยการศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ที่มีอยู่ในช่วงนั้น ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทางศาสนา รวมถึงลัทธิ, นิกายที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น ได้ชัดเจนขึ้น

- เนื้อหาที่นำมาสลักเป็นภาพ ค่อนข้างให้ความสำคัญกับรายละเอียด เช่น ตอนเสด็จไปโรงเรียน ซึ่งตามคัมภีร์มุ้งที่จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นโลกุตระของพระพุทธองค์ คือ ทำในสิ่งที่ผู้อื่นไม่สามารถทำได้ (เรียนรู้ได้ภายในไม่กี่วัน) รวมถึงการแข่งขันประลองยุทธ์

- ภาพบางภาพไม่ปรากฏในสมัยหลัง หรือไม่เป็นที่นิยม

- ภาพสลักเหล่านี้ ให้ข้อมูลที่น่าสนใจหลายด้าน ซึ่งนอกจากด้านศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะต่างชาติแล้ว ยังให้ข้อมูลที่น่าสนใจทางประวัติศาสตร์ วิทยาหลายประการซึ่งสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดจากภายนอก เช่น วัชรปาณี (ผู้ถือวัชระ) ซึ่งเป็นเทพผู้พิทักษ์ ที่ปรากฏภายในฐานะบริวารใกล้ซิดของพระพุทธองค์ ตั้งแต่เสด็จออกผนวช จนปรีณิพพาน (ตัวอย่างดูภาพที่ ๑๑ และ ๑๕) ลักษณะทางประวัติศาสตร์ของบุคคลผู้นี้มีความน่าสนใจ เพราะจากสัญลักษณ์ที่ถือ (วัชระหรือสายฟ้า) บางครั้งทำให้เกิดความสับสนกับพระอินทร์ แต่หากศึกษาถึงความเป็นมา และลักษณะทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียด ก็จะทำให้ทราบถึงบทบาทที่แตกต่างกันได้ ซึ่งผู้เขียนจะได้นำมาเสนอในโอกาสต่อไป

- เนื้อเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์ที่กล่าวมา บางเรื่องมีรายละเอียดต่างจากที่เรา รู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน เช่น การเข้าสมาธิครั้งแรกของพระพุทธองค์ซึ่งในปฐมสมโพธิกถากล่าวว่าพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จทำพิธีแรกนา แต่ในมหาวัสตุและลลิตวิสตระกล่าวว่า เสด็จทอดพระเนตรการทำนาของชาวนา

นอกจากนี้ ยังมีรายละเอียดอื่นๆ ที่น่าสนใจอีกมากซึ่งไม่สามารถนำมาเสนอได้ทั้งหมด การศึกษาภาพสลักพุทธประวัติสมัยคันธาระร่วมกับคัมภีร์ต่างๆ ทำให้เรา ได้เห็นพัฒนาการของภาพสลักพุทธประวัติตั้งแต่สมัยศิลปะอินเดียบราหฺม สมัยแรกเริ่มมีพระพุทธรูป และสมัยหลังลงมาอย่างชัดเจนในหลายประการ ซึ่งเนื่องมาจาก คัมภีร์และลัทธิศาสนาที่คลี่คลายไป จึงเป็นการสะท้อนให้เราศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับคัมภีร์ และลัทธิศาสนาที่มีอยู่ในขณะนั้นได้

บรรณานุกรม

- ผาสุข อินทรารุช, ศาสตราจารย์ ดร., **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน** (กทม., โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๓).
- สำเนียง เลื่อมใส, ผศ.ดร. แปลและเรียบเรียง, **มหากาพย์พุทธจรีต ฉบับสมบูรณ์** พุทธประวัติฝ่ายมหายานจากกวีนิพนธ์สันสกฤต (กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547).
- แสง มนวิฑูร, ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. เปரியัญ; **คัมภีร์ลิลิตวิสตระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน** (2512).
- Ali, Ihsan and Muhammad Zahir; **Guide to Peshawar Museum** (Peshawar : 2005).
- Ashraf, Khan, Dr.; **Buddhist shrines in Swat** (Lahore : 1993).
- Ashraf, Khan, Dr. and A.G. Lone; **Gandhara Geography, Antiquity, Art and Personalities** (Rawanpindi : 2004).
- Dutt, Nalinaksha; **Buddhist Sects in India** (Delhi : 1978).
- Foucher, A; **La vie du Bouddha** (Paris : 1987).
- Jones, J.J.; **The Mahavastu . III volumes** (Great Britain, Antony Rowe Ltd. : 1987).
- Winternitz, A **History of Indian Literature** (U.S.A. : 1972).

บทคัดย่อ

ภาพพุทธประวัติสมัยคันธาระ

ภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติมีมาแล้วตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณ (สมัยพระเจ้าอโศก) โดยการใช้ภาพสัญลักษณ์แทน ต่อมาในสมัยคันธาระเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น ภาพพุทธประวัติก็เป็นที่นิยมเช่นกันโดยมักประดับอยู่ตามศาสนสถานและฐานพระพุทธรูป ภาพเหล่านี้คงสร้างขึ้นตามคัมภีร์ที่มีอยู่ในขณะนั้นซึ่งนอกจากคัมภีร์ภาษาบาลีแล้วคัมภีร์ภาษาสันสกฤตที่เป็นที่นิยม ได้แก่ คัมภีร์มหาวิศดุ ลลิตวิสตระ และมหากาพย์พุทธจริต ภาพสลักพุทธประวัติสมัยคันธาระมีความน่าสนใจที่เน้นในรายละเอียดของเนื้อเรื่อง ซึ่งบางตอนไม่เป็นที่นิยมในภาพสลักหรือภาพเขียนในสมัยต่อมา การศึกษาภาพสลักเหล่านี้ นอกจากจะช่วยให้ภาพของสังคมวัฒนธรรมในสมัยนั้นแล้ว การศึกษาโดยเทียบเคียงกับคัมภีร์ที่กล่าวมายังอาจทำให้ภาพเกี่ยวกับลัทธิศาสนาและความเชื่อที่เริ่มคลี่คลายไปในช่วงนั้นชัดเจนขึ้นด้วย

Abstract

Scenes from the Life of the Buddha in Gandhara Art

Narrative scenes from the life of the Buddha, according to the Pali texts, had appeared in symbolic form since Asoka's time in the 3rd century B.C. Around the 2nd century A.D, in Gandhara art style when the first Buddha images were created, stone reliefs from the life of the Buddha were commonly found. These scenes were narrated in the well-known Sanskrit texts of that period (Mahavastu, Lalitavistara or Buddha Carita), and were decorated on parts of stupas or on the bases of Buddha images. Some scenes might not be found in later periods because their popularity waned. The comparative study of these works and texts helps us to know not only the cultural society but also the religious cult and the beliefs that clearly evolved in that period.